

EUFEMISMUL DIN PERSPECTIVA LIMBAJELOR FUNCȚIONALE

I.1. Pornind de la enunțul titlului, pentru analistul discursului public o primă provocare din perspectiva pragmaticii este aceea a relației dintre neologism și politicile lingvistice. Analiza neologismului ca eufemism are ca obiectiv, în principiu, o problemă general stilistică, având aplicație la acest tip de împrumut, dar procesul trebuie evaluat și din diferite perspective. De exemplu, deoarece, pe lângă intenția de a ocoli cuvintele triviale sau pe cele „insultătoare”, eufemismul este și un efect al tabuului social (și religios), cadrul se impune lărgit, în mod necesar, dată fiind și tematica conferinței la care participăm, *Neologie și politici lingvistice*, spre problematica pragmaticii comunicării. Sau, din altă perspectivă, ținând seama de corpusul de material din care ne extragem exemplele analizate, spre lingvistica textului, concept coșerian prin care trebuie să avem în vedere faptul că investigarea are ca obiectiv situații particulare, determinate, ale discursului și că doar la acest nivel este determinată ca *desemnare* o anumită *semnificație*; este subliniat, de exemplu, faptul că în dicționare sunt înregistrate doar „posibilități de sens” (Coșeriu, 1996: 18-19, 56). Din aceeași perspectivă, considerăm că efectele generale ale folosirii unei semnificații anumite a unui cuvânt într-un text (ca variație în plan diastratic) tind să transforme (și să impună, adesea forțat) rezultate ale cunoașterii expresive în codificare la nivelul cunoașterii idiomatice (cf. *ibidem*, p. 134).

2. Ținem să precizăm faptul că analiza noastră are în vedere un alt receptor decât lingvistul; când vorbim de valoarea de eufemisme a unor neologisme, ținem seama de mentalul vorbitorului de rând. Avem în vedere teza coșeriană că „În lingvistică, vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor, și tot așa este și lingvistul, ca vorbitor... Lingvistul nu trebuie să uite niciodată că limbajul funcționează prin și pentru vorbitori, nu prin și pentru lingviști” (Coșeriu 1996: 128). Acestei viziuni îi sunt debitoare atât abordarea de ansamblu, cât și registrul expunerii din „portretele” lexicale cuprinse în partea a doua a textului de față, unul copiind nu doar virtuale perceperi și comentarii ale receptorului privind un discurs public pe care îl vom considera ca fiind, în ansamblu, unul „*subversiv* de legitimare” (atribuim adjectivului o semnificație etică).

3. Pentru un cadru general al tratării temei, semnalăm insuficiența definirii eufemismului într-o serie de dicționare importante (și nu numai ale limbii române), reprezentând plasarea într-o viziune a retoricii (și stilisticii) clasice.

3.1. Într-un valoros instrument de cercetare, *Dicționarul de științe ale limbii*, deși pentru genul proximal al definirii se trimite la domeniul lexicului, eufemismul (în continuare: E) este analizat doar din optica stilisticii generale și a retoricii; astfel, E apare prezentat drept procedeul lexical constând în atenuarea expresiei unei idei prin substituție sau perifrază, trimitându-se, imediat, la retorică, domeniu pentru care găsim precizarea că E reprezintă figura de gândire bazată pe acest procedeu (exemple: *Filmul n-a fost rău; Omul nu e lipsit de calități*). Importante sunt detaliile care urmează, referitoare la apariția E în enunț, servind a) pentru evitarea unor expresii triviale, crude sau impudice (*a adormi, a răposă* etc. – pentru ‘a muri’); b) în evitarea unor expresii insultătoare sau care ar putea fi interpretate astfel (*nevăzători ‘orbi’; handicapați ‘înapoiați mintal; paralizați’*), și c) în *tabuurile sociale* ori religioase, uneori cu valoare onomastică (*alcoolic ‘bețiv’; Necuratul* etc. ‘dracul’; *lele ‘zâne rele’*; Bidu-Vrănceanu et alii: 2001 s.v.).

Tot atât de puțin satisfăcătoare este, din perspectiva temei pe care o urmărim, explicarea termenului în discuție în *Micul dicționar academic*, unde E este luat în considerație cu statutul de „cuvânt sau expresie care înlocuiește un cuvânt sau o expresie jignitoare, neplăcută, obscenă, pentru a atenua efectul neplăcut, dar respectând sensul”, dar și într-unul din volumele consacrate literei E din *Dicționarul tezaur* al limbii române realizat sub egida Academiei Române, în care eufemismul este definit drept un cuvânt sau o expresie care înlocuiește (în vorbire sau în scris) un cuvânt sau o expresie cu conținut jignitor, obscen, supărător etc. (pentru a-i evita numirea directă). Perspectiva *pragmatică* lipsește, deși în articolul respectiv din DLR avem citate contexte în care tocmai aceasta este importantă, referirea fiind la discursul politic: „Faimoasa clauză... sub *eufemismul de neutralitate* (evidențierea grafică ne aparține) restrângea până la paralizare puterea navală a imperiului” (după Titu Maiorescu; cf. DLR 2010 s.v.).

3.2. Dat fiind faptul că, în lexicografia românească, neologismele, de obicei împrumutate (preponderent) din franceză, sunt tratate după „schemele” din dicționare ale acestei limbi, putem pune orientarea redactărilor de mai sus sub semnul modelelor acestora; pentru început, trimitem la articolul corespunzător din *Le Trésor de la langue française*

informatisé: TLFi: „Figure de pensée par laquelle on adoucit ou atténue une idée dont l'expression directe aurait quelque chose de brutal, de déplaisant” (TLFi s.v.; asupra acestei surse vom reveni).

3.3. Dar, aspect semnificativ, tocmai în cultura franceză putem constata un refuz decis privind viziunea pur retorică, depășită, a unei astfel de considerări. Trimitem, selectiv, dar citând copios, la obiecții pe această temă, formulate pe un site intitulat „La nouvelle langue française”. După cum putem observa, recurgându-se la o bogată bibliografie de specialitate, o adevărată țintă a atacurilor o constituie *Dictionarul Academiei Franceze* și alte dicționare consacrate:

„Le mot [*euphémisme*] est enregistré dans le *Dictionnaire de l'Académie française* à compter de la cinquième édition, publiée en 1798. Il a été introduit en français par un grammairien de talent, César Du Marsais (*Des tropes*, 1730) : «l'euphémisme est une figure par laquelle on déguise des idées désagréables, odieuses ou tristes, sous des noms qui ne sont point les noms propres de ces idées». Du Marsais l'illustre par la phrase de son cru: un ouvrier qui a fait la besogne pour laquelle on l'a fait venir, et qui n'attend plus que son paiement pour se retirer, au lieu de dire «payez-moi», dit par euphémisme: «n'avez-vous plus rien à m'ordonner?». Dans son *Dictionnaire de la langue française* (publié dans la seconde moitié du XIXe siècle), Littré glose ainsi le sens grec assez justement et peut-être insolemment : «employer des expressions de bon augure». Mais, pour définir *euphémisme*, il se contente de reprendre la définition de Du Marsais, tout en limitant l'euphémisme au domaine de la rhétorique : «figure de rhétorique qui consiste dans l'adoucissement d'un mot dur”» (citatul acesta, ca și cele care urmează, sunt preluate după <http://nouvelledelangufrancaise.hautetfort.com/archive/2006/12/03/euphemismes.html>).

Se face însă dreptate unor lucrări lexicografice mai noi, care au depășit viziunea retoricii clasice, luând în considerație vorbirea comună, cu toate că la un nivel socotit încă nesatisfăcător:

„Les Académiciens, dans la huitième édition de leur *Dictionnaire* (1932-35), ne limitent pas l'euphémisme à la seule rhétorique. Ils en font un phénomène verbal commun. C'est un «adoucissement d'expression par lequel on déguise des idées désagréables, ou tristes, ou déshonnêtes, sous d'autres plus douces, plus indulgentes, plus décentes, qui laissent deviner les premières». Ils l'illustrent des exemples suivants : *mettre au secret* pour *mettre en prison*, *l'exécuteur des hautes œuvres* pour *le bourreau*, *probité douteuse*, *goût contestable*, *avoir des démêlés avec la justice*, *n'être qu'un médiocre admirateur de quelqu'un* sont des euphémismes. Ces

exemples paraissent, de nos jours, insignifiants, comme si l'euphémisme était quelque chose de gentil et anodin”.

Este supus unei analize critice (îndreptățite, credem), pentru revenirea la retorică, însuși mai sus-citatul *Trésor de la Langue Française* (1972-1994), ai cărui autori...

„...comme d'ailleurs les Académiciens, dans la neuvième édition (en cours de publication) de leur *Dictionnaire*, rétablissent le lien entre l'euphémisme et la rhétorique. C'est (in *Trésor de la Langue française*) une „figure de pensée par laquelle on adoucit ou atténue une idée dont l'expression directe aurait quelque chose de brutal, de déplaisant” (comme dans «il a trouvé un studio où poursuivre ses études, (...) ses palabres amicales et ses aventures de cœur. J'écris *de cœur* par euphémisme»).

3.4. Eufemisme „malhonnêtes”

Refuzul „gentileții” și „anodinului” are în vedere mutații în discursul public în ceea ce privește utilizarea cuvintelor... ocolitoare ale realităților sociale și politice, conform unei morale *sui-generis*, vechile tabuuri fiind depășite:

„Les dictionnaires consultés sont discrets, prudents et peu prolixes sur l'euphémisme, se contentant d'expliquer le mot sans analyser ce qu'il désigne. La morale interdit d'user en public de mots grossiers. Or les modernes sont *libérés* : ils sont affranchis de toute contrainte quand ils parlent du sexe, des besoins physiques, du désir, des pulsions, du corps. Il est de bon ton de dire en public *bite, queue, baiser, pisser, con, chatte, enculer, tirer un coup*, etc.”.

În utilizarea eufemismului s-a produs o „deplasare”, datorată practicienilor discursului public, analiza orientându-se spre realități de domeniul socialului:

„Pourtant, l'euphémisme n'a pas été aboli, il a seulement été déplacé. Exclu du sexe, de la politesse, du corps, des fonctions naturelles, il a fait de la société sa forteresse. Il y règne en maître absolu. Les réalités sociales, telles les crimes, la misère, le vandalisme, la faim, le chômage, l'*exclusion*, etc., dont la recrudescence pourrait être opposée aux puissants qui avaient promis de les changer ou de les éradiquer, ne sont plus nommées par les noms justes et reçus par l'usage, mais par des caches, tels *violence scolaire, jeunes, techniciens de surface, sans-emploi, sans-abri, quartiers sensibles* ou *en difficulté, SDF*. Si ces réalités étaient dites avec les mots justes, elles feraient tache dans un pays socialiste, donc moderne et parfait. Puisqu'il a été décidé que la «vie» avait «changé», il fallait que le changement se voie. Comme il ne pouvait pas l'être dans les faits, il l'a été dans la langue”.

În pofida tonalității virulente a abordării, venind dinspre politic, observațiile de mai sus beneficiază de autoritatea punctelor de vedere ale unor reputeți specialiști din domeniul teoriei lingvistice, de talia unui Émile Benveniste:

„Ce qui fait l’euphémisme, ce n’est pas la nécessité d’user de paroles adoucies, mais la volonté de ne pas dire ce qui est [această evidențiere grafică ne aparține]. Dans l’euphémisme classique, les réalités désagréables ont beau être adoucies, elles sont dites. Certes, elles le sont avec des mots mal ajustés, mais elles ne sont pas tues : il y est fait allusion. Dans l’euphémisme moderne, il est fait interdiction aux hommes de dire ces réalités, telles qu’elles sont. «Un certain mot ne doit pas passer par la bouche. Il est simplement effacé de l’usage, il ne doit plus exister» (Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, 1974)”.

S-ar părea că, totuși, măcar în planul intenționalității, acest tip de eufemism nu-i era cu totul străin nici lui Dumarsais, dacă luăm în considerație o altă formulare în legătură cu această „formă de gândire”, citată în Panaitescu 1994: 60 (apud Gh. N. Dragomirescu, *Mica enciclopedie a figurilor de stil*, București, 1975); după Dumarsais, „se pot raporta la E acele perifraze sau circumlocuțiuni cu care un orator delicat îmbracă cu abilitate o idee pe care ar fi periculos sau imprudent s-o prezinte pe față” (evidențierea grafică ne aparține). Dacă nu restrângem referirea la eufemismul „magic”, termenii *periculos* și *imprudent* ar putea avea în vedere chiar abilitatea langajieră a discursului politic, în situația în care mijloacele pentru exprimarea ideilor acestuia *nu ar fi oneste!*

În ceea ce-l privește pe Dumarsais, trimiterile curente se fac la *Traité des Tropes*, dar acest gramerian și filozof este și autorul articolelor privitoare la gramatică și la retorică din *Encyclopédie* lui Diderot – d’Alembert, printre care și cel despre E, căruia i-a consacrat o analiză extinsă; iată o definiție din *Encyclopédie*: „Figure par laquelle on déguise à l’imagination des idées qui sont ou peu honnêtes, ou désagréables, ou tristes, ou dures; et pour cela on ne se sert point des expressions propres qui exciteraient directement ces idées” (*Nouveaux euphémismes*; <http://nouvelledelangufrancaise.hautetfort.com/archive/2010/07/23/nouveaux-euphemismes.html>).

3.5. Observații similare în exegeza și publicistica românească actuală

În aria de preocupări numită, constatăm interesante observații privind „deplasarea” eufemismului în discursul politic, numit chiar „eufemism politic”. De exemplu, într-un scurt pamflet dedicat temei, Andrei Cornea, ocupându-se de diversiunea lingvistică nazistă, susține că „... eufemismul

politic (această evidențiere grafică ne aparține) nu este doar o perdea trasă pudic înaintea realității [sic!]; scopul său principal este *acomodarea, complicitatea cu oroarea*. Acest „eufemism” încurajează colaboraționismul, stimulează «ieșirea în întâmpinare» și compromisurile intelectuale, anesteziază înțepăturile pe care acele conștiințe le-ar mai putea produce aici-colo. În cartea *Universitățile lui Hitler*, Max Weinreich observa: dacă naziștii numeau exproprierea evreilor «eliberare» (*Ablösung*), deportarea «igienizare» (*Säuberung*), în fine, dacă omorârea în masă a aceluiași evrei din teritoriile poloneze și sovietice se chema, neutral, *sondernbehandeln*, adică «a trata diferit», atunci inumanitatea apărea domesticită, iar universitarii germani care susțineau cauza lui Hitler își păstrau onoarea intactă. Am adăuga noi – și *conștiința igienizată!*” (Cornea 2002: 89-90).

De reținut că opera clasică privitoare la această problemă o constituie celebra lucrare a lui Victor Klemperer *LTI – Lingua Tertii Imperii: Notizbuch eines Philologen* (1947); alături de „rețetele” propagandistice de permanentă fanatizare a populației, este analizată, de exemplu, și folosirea, în etapa finală a Reichului, a eufemismului pentru a prezenta aparent convenabil înfrângerile de pe front, prin termeni cum ar fi *Frontberichtigung* sau *Frontrichtstellung* „rectificarea frontului”, pentru *retragere, sich freikämpfen* „a se degaja”, pentru *a ieși din încercuire* etc.; vezi și, în volumul de față, *Ideologizarea*, § 0.2.2). „Legenda” poate fi socotită deviza lui J. Goebells, ministrul propagandei al lui Hitler: „Wir sprechen nicht, um etwas zu sagen, sondern um eine bestimmte Wirkung zu erzielen” (așadar „Noi nu vorbim pentru a spune ceva, ci pentru a obține un anumit efect”).

Printre caracteristicile generale ale limbajului politic românesc actual, Rodica Zafiu identifică și „folosirea masivă a eufemismului”, ca fiind „una dintre cele mai clare și mai criticate trăsături ale limbajului politic, în măsura în care se consideră că astfel discursul alunecă destul de ușor în minciună”. După ce amintește trăsăturile tipurilor de eufemisme general recunoscute, cel „magic”, unul de „autoprotecție”, și cel „al politeții”, care urmărește „menajarea interlocutorului”, autoarea se referă și la tipul de E care ne preocupă: „*Eufemismul politic* (evidențierea grafică ne aparține) are, pe această scală a comportamentelor strategice, o poziție ambiguă: chiar dacă se justifică prin dorința de a-i proteja pe ceilalți, e considerat în primul rând o formă de ipocrizie și autoprotecție. Discursul politicianului eufemizează prezentarea propriilor acțiuni, evitând formulele care l-ar pune într-o lumină negativă [sic!] și care, mai ales, ar trezi sentimente de ostilitate în public, alegători etc. Este de subliniat grija autoarei pentru a degaja nuanțe: „De cele

mai multe ori, eufemismele [în discuție] nu sunt false, ci cel mult incomplete în informația lor explicită, în vreme ce informația implicită este de obicei reperată de destinatar, fără mari dificultăți” (Zafiu 2007: 21-22, „Preferința pentru eufemism”).

3.6. Față de cele trecute în revistă, considerăm necesară o observație de principiu. Întrucât eufemismul „necinstit”, „imoral” („malhonnête”) nu este doar o caracteristică a discursului politic, trebuie să considerăm *eufemismul politic* doar o clasă a unui gen mai cuprinzător; procedeul respectiv, exprimat prin termeni și construcții comparabile, poate fi ușor recunoscut atât în discursul privat, cât și în alte specii, diverse, ale discursului public instituționalizat (pentru aceste distincții, cf. Dumistrăcel 2006^a: 31-51 și *Tabelul 2*, de la p. 47; vezi, mai jos, „discursul autorității instituționalizate” și „discursul autorității asumate”). Folosirea unor astfel de eufemisme este evidentă, de exemplu, în limbajul publicității (cf. mai jos, II.3).

Propunem, așadar, pentru desemnarea oricărei clase de E „malhonnête”, formula „eufemism subversiv de legitimare”. Dacă „E politic” este, după caz, produsul serviciilor de propagandă (mai ales ale statului totalitar), al specialiștilor din domeniul oficial al relațiilor publice sau „de imagine”, inclusiv ale celor din organizațiile economice (cf. III.2), forjarea (sau alegerea) termenilor convenabili de subversiune pentru alte zone ale comunicării publice revine pragmaticienilor presei, publicității etc., după cum, în cazul discursului privat, selecția ține de creativitatea vorbitorului.

II. Ca structură a expunerii, în continuare avem în vedere neologismul ca eufemism din perspectiva politicii lingvistice practicate de pragmaticienii din domeniul a trei limbaje funcționale (pentru care prezentăm câteva „portrete”):

- cel al **discursului politic**, ca „discurs al autorității instituționalizate” (termenii *exploatație, arierate, remaniere*, utilizați cu intenții de subversiune);
- cel **juridico-administrativ**, tot ca „discurs al autorității instituționalizate”, care, în general, pune în practică, în texte de specialitate, eufemismele discursului politic (termenii *eutanasiere, sacrificare* [-a animalelor], *toaletare* situații în care, dintr-o optică pudibondă, se urmărește, dar numai aparent, sub semnul menajării receptorului, evitarea termenilor „vulgari” sau „brutali”);

– cel al **publicisticii** și al **publicității**, cel de al doilea ca discurs paralel cu acela al mass-mediei, al unei „autorități asumate” (adjectivul *etnobotanic*, în legătură, în fond, tot cu tabuurile sociale).

1. Eufemismul politic subversiv de legitimare

1.1. Exploatație: *exploatații* (dar și *asociații*) *agricole*. Demersuri de natură legislativă pe terenul viitorului agriculturii românești s-au confruntat, în deceniul trecut, și cu o problemă de lingvistică. La afirmația că nu se poate face agricultură performantă în condițiile foarte mici proprietăți rurale, s-a ripostat ca și cum însăși proprietatea ar fi fost pusă în discuție, și nu sistemul autarhic, de (auto)izolare economică, ce mai caracterizează încă un segment important din producția agricolă.

Fără a încerca pătrunderea fondului problemei sau, cu atât mai puțin, sugerarea unor soluții în temă, trebuie să observăm că, pentru a înțelege corect datele controverselor ce mai persistă, este de reținut faptul că temeiul acestora nu îl constituie dreptul de proprietate, ci modul în care se finanțează producerea de cereale, rădăcinoase, legume și fructe, cum se lucrează și cum se asigură desfacerea produselor, spre obținerea de beneficii din această activitate etc.

De aici, a intervenit problema terminologiei, unele cuvinte fiind maculate și deja tabuizate, după cum dovedește următorul exemplu. Într-o emisiune „Viața satului” de pe TVR1 (23.IX.2001, ora 10), unuia dintre invitați i-a scăpat „păsărica”: „legea *asociațiilor...*, pardon, a *exploatațiilor*”. Or (pentru că unii nu mai știu), primul termen are încă o biografie încărcată negativ: înainte de înființarea *ceapeurilor* (a „corhozurilor”, cum li se spunea), țăranii au fost forțați, păstrându-și aparent dreptul de proprietate asupra pământului, a animalelor de tracțiune și asupra inventarului agricol, să se înscrie în „asociații”, pentru a deprinde munca „în colectiv”. Așadar, aceste „asociații”, în condițiile statului totalitar comunist, au fost anticamera pierderii proprietății individuale. Drept care, spre a nu se mai vorbi de... funie în casa spânzuratului, legislatorii au evitat termenul damnat, originar neutru, numind o formă organizatorică, și au apelat la unul care se referă la activitate, la ocupație, la îndeletnicire.

Este un concludent exemplu de pragmatică a comunicării, cu atât mai mult cu cât termenul curtat este, la rândul său, departe de a fi rămas neutru. Pe vremuri, „asociațiile” precollectiviste au fost prezentate ca o modalitate a celor exploatați de a se „scutura” de... ultimele rămășițe ale exploataților, „chiaburii și cozile lor de topor”. Și iată că, în urmă cu 10 – 15 ani, un

contingent încă important din cei de la țară cărora li s-a impus „eliberarea” de exploatatori este chemat și stimulat, parcă pentru exorcizare, să formeze *exploatații*, să *exploateze* ei, pământul, în condițiile economiei de piață.

Dar termenul *asociație* nu a dispărut din limbajul juridico-administrativ: fostele „asociații de locatari” au devenit „asociații de proprietari”, iar posesorii de păduri se constituie în „asociații ale proprietarilor de păduri”; problema este, așadar, ce fel de asociații funcționează. În agricultură, însă, *asociație* rămâne un termen interzis, deși asocierea este stimulată, dar prin *exploatații*, de la OG nr. 108/2001, „privind exploatațiile agricole”, până la, să zicem, programele SAPARD referitoare la „investițiile în exploatațiile agricole” (31.03.2006), sau în unele rapoarte ale serviciilor de statistică agricolă, din care aflăm, de exemplu, că „în România existau circa 4,46 milioane exploatații agricole, în timp ce în Italia numărul acestora nu depășește 2,6 milioane”. Iată și un text din 2010: „Vreți fonduri europene pentru exploatații agricole? Trebuie să faceți dovada cofinanțării”; obținerea de fonduri este condiționată: „Trebuie să aveți în *exploatare* o anumită suprafață de teren, în funcție de ceea ce doriți să faceți (fermă zootehnică, fermă vegetală etc.)” (sub titlul *UE și fondurile nerambursabile*).

Revenirea, recentă, în discursul public, a termenului *exploatație* poate fi susținută pe baza informațiilor din DLR 2010, s.v.

În limba română există două substantive (de bază) referitoare la conceptul respectiv, *exploatare* ‘acțiunea de a exploata și rezultatul ei’, format pe teren românesc, de la (a) *exploata*, și *exploatație*, din fr. *exploitation*, ceea ce justifică discriminarea. Primul are o istorie bogată, prima atestare, după DLR, datând de la Kogălniceanu, cu sensul, „neutru”, ‘valorificare a unui bun, a unei bogății naturale’; foarte bine ilustrată este și dezvoltarea semantică prin extensie „(Concretizat) bunul care este valorificat; locul în care se valorifică un bun; întreprindere cu caracter economic care se ocupă cu valorificarea unui bun; *exploatație* (2)”, foarte bine ilustrat – acesta ne interesează, pentru că astăzi *exploatare* cu această nuanță de sens, dacă nu se mai folosește cu privire la agricultură, este frecvent în legătură cu minieritul sau cu alte domenii ale economiei (informații de pe internet):

„Exploatarea Minieră Rm.Vâlcea anunță că în datele de 22 noiembrie, 4 decembrie și 6 decembrie, punctul turistic de la Salina Ocnele Mari va fi închis”; „Conducerile exploatărilor miniere Lupeni și Uricani au fost înlocuite”; „Exploatarea Minieră Berbești a fost desființată” etc.

La fel se prezintă situația și în silvicultură; cităm din *Codul silvic al României*:

„Art. 33, Resurse, 2 b) contravaloarea pierderii de creștere determinate de *exploatarea masei lemnoase* înainte de vârsta *exploatabilității* de pe terenurile scoase definitiv sau ocupate temporar din fondul forestier proprietate publică a statului”; capitolul VII: „*Exploatarea masei lemnoase*” etc.

Iată un enunț și cu privire la piscicultură:

„Legea nr. 192 din 19 aprilie 2001, privind fondul piscicol, pescuitul și acvacultura” „reglementează conservarea, administrarea și *exploatarea resurselor acvatice vii*, activitatea de acvacultură, precum și...”.

Cităm, în sfârșit, folosirea aceluiași termen în exegeza referitoare la jurnalistică:

Luminița Roșca, discutând conceptul de «contact» evidențiază „nevoia de a stabili și menține contactul cu destinatarul” care se concretizează în „*exploatarea* caracteristicilor canalului de comunicare”, după specificul a ceea ce putem numi diferite «suporturi»: presă, radio, televiziune (Roșca, 2001: 104); pentru Ilie Rad; unul din tipurile de titlu este cel care „*exploatează* valorile stilistice ale unor semne de punctuație” (Rad 2001: 155). Tot așa, Rodica Zafiu constată că „Latura comică a cuvântului [*mușchi*] a fost *exploatăată*, în schimb, într-una din lozincile parodice de circulație orală în perioada comunistă: «noi, cu *mușchii* de oțel / la cules de mușețel»” (Zafiu 2001: 224).

Cel de al doilea termen, *exploatație*, până recent, după DLR 2010 (I, partea a 8-a, *es – ezdereș*), are o biografie extrem de sumară; pentru sensul „(învechit) faptul de a exploata resurse, bogății naturale, obiective economice”, prima atestare este din „*Propășirea*” (1844), iar ultima din lucrarea lui Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinari* (1915). Cât despre sensul care ne interesează în mod special, acela de ‘unitate economică, întreprindere care exploatează terenuri, păduri, mine etc.’, acesta este un sens preluat automat de dicționare și perpetuat de acestea; după apariția într-un *text propriu-zis* (din *Manualul sănătății...*, traducere din franceză, 1852), în DLR 2010 se trimite *exclusiv* la dicționare: Scriban, *Dicționarul limbii românești*, 1939, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, 1956, *Dicționarul limbii române moderne*, 1958, Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, 1961, *Mic dicționar enciclopedic*, 1972, *Dicționarul explicativ al limbii române*, 1975, Luiza Seche și Mircea Seche, *Dicționarul de sinonime al limbii române*, 1982, până la *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, 1999!

Așadar, politica lingvistică a ultimelor decenii a exclus termenul *exploatare* din discursul oficial referitor la agricultură și, după 150 de ani, a reintrodus perechea *exploatație* în texte cum sunt cele prezentate mai sus.

1.2. Arierate: *sfoasele...arierate!*

Aproximativ până acum un deceniu, un vorbitor (chiar cultivat) al limbii române recunoștea în *arierat* doar o parte din numele unei insuficiențe mintale, mai precis o carență (psihologii i-ar zice și „tară”) în ceea ce privește dezvoltarea psihică și intelectuală, categorisită, cu oarecare eleganță, o rămânere în urmă sau retardare. Cuvântul în discuție, adjectiv substantivat, sinonim și cu *debil* (mintal), a rezultat prin acomodarea la sistemul morfologic al limbii române a unui împrumut din franceză (*arriéré*).

Decisiv concurat de urmașul unui termen de la cursele de cai (*handicap*), cu largă aplicabilitate la numeroase categorii de infirmități (*handicapați* locomotorii, mintali etc.), substantivul *arierat* părea că va părăsi fără onoare terenul. I-au venit însă în ajutor „societățile” de tot felul, persoane juridice care, rămânând datoare față de bugetul de stat, i-au revigorat utilizarea, în forma de plural și cu mutația spre finanțe. Deși în acest proces un rol deosebit l-a avut „aliniera” la terminologia din lexiconul tehnic al FMI și al altor asemenea foruri internaționale, nu este mai puțin adevărat că *arieratele* maschează, chiar involuntar, penibilele *datorii*, *restanțe* (mai vechi, *cusururi*) ca nume al unei metehne la ordinea zilei.

Dacă în cazul precedent și-a spus cuvântul presiunea racordării la jargonul afacerilor (engl. *arrears* provine tot din fr. *arriéré*, cu sensul de „restanță la plată”), discursul politic a recurs și la resurse proprii. A reapărut, recent, în discursul public, termenul *reașezare*, cu referire la prețuri. În secolul al XIX-lea, acesta numea „reîntronarea” unui domnitor (la Asachi) sau repunerea „în drepturi”, dar în anii comunismului *reașezare* era un eufemism al discursului subversiv de legitimare pentru creșterea prețurilor (de obicei la cele mai multe din produsele alimentare de bază); nu era permis să se vorbească de „scumpire” și se considera că exprimarea nici nu ar fi fost proprie, de vreme ce, paralel, la nivel macroeconomic, alte prețuri erau diminuate (de exemplu, cel al scobitorilor sau al blacheurilor!). Așa că, pe ansamblu, diferite prețuri se *re-așezau*.

Terminologia folosită în discursul public era atent... tatonată de economiștii de „la vârf” și de pragmaticienii regimului pe terenul comunicării (unii dintre primii în funcție și azi), așa că nu e de mirare că unii dintre aceștia și-au reamintit termenul salvator de imagine de pe vremuri.

Îmi amintesc că, prin anii 80, aflându-mă la Berlin, am fost prezentat de colegii de la Institutul de Lingvistică Aplicată al Academiei Germane de Științe unei colaboratoare din aparatul tehnic al partidului (mai mult sau mai puțin) „frățesc”. Aceasta învățase limba română pentru a citi zilnic „Scânteia”, spre a descifra (așadar printre cuvinte și rânduri) varianta națională a limbii de lemn. Între termenii neînțeleși, deși consulta conștiincios dicționarele, s-a aflat și această cel puțin ciudată *reasezare*, pe care Fräulein Gross (?) nu o putea transla în discurs ideologic (în legătură cu folosirea acestui cuvânt, vezi și Zafiu 2007: 158-159).

Și în discursul publicitar sunt ocolite cuvintele ce ar putea neliniști. Înainte de instalarea actualei crize economice, nici pe clientul cu bani puțini nu-l puteai jigni propunându-i să cumpere ceva *ieftin*, ci unul... la *prețuri atractive, accesibile* (niciodată specificate) sau *rezonabile* și nu *pe datorie*: cumpărătorului de rând nu i se acceptă și el nici nu știe să jongleze cu *arieratele*.

Firește, în discursul public de analiză poate fi constatată prezența adjectivului în discuție cu vechea semnificație; iată un singur exemplu: „... o prelungire a unei mentalități rurale arierate, nedepășite de cea mai mare parte a populației...” (recenzie la Gelu Ionescu, *Covorul cu scorpioni*; http://cdc77.blogspot.com/2009_09_01_archive.html)

1.3. Remaniere: *miniștri remaniați*?

Discursul public strict contemporan, extins în zona celui publicistic, ne confirmă o ceva mai veche tendință a limbii vorbite de a modifica sensul verbului (a) *remania*. Întâlnind verbul respectiv în ziare sau pe internet în legătură cu probleme aproape tot timpul la ordinea zilei, cei mai mulți dintre cititori nu au avut nicio obiecție în ceea ce privește, de exemplu, formularea unei întrebări în legătură cu tema în discuție, dintr-un sondaj „Ziare com”: „Ce miniștri ai guvernului B... ar trebui remaniați?”.

Totuși, până nu demult, verbul respectiv, un împrumut din franceză, nu a fost folosit cu referire la *persoane*, întrucât sensul de bază al neologismului este acela de „a face modificări, a aduce schimbări în organizarea unei instituții, în cuprinsul unei lucrări, al unei legi”. Este semnificativ faptul că, după DLR 1975, s.v., prima atestare în limba română a verbului se găsește într-un discurs parlamentar din 1874 al lui Titu Maiorescu, referitor la bugetul Ministerului Instrucțiunii Publice: „Unii din noi ar vrea să vază remaniat întregul buget...”. Tot într-un discurs din Parlament, al aceluiași, referirea era la o reglementare importantă: „...care

este pripa cea mare ce vă face să schimbați acum, în împrejurări așa de grele, legea comunală, să remaniați fundamentul organizării statului român, chiar acum, în mai 1878?”.

Și în alte texte redactate profesionist, toate din discursul politic și din cel public, verbul, ca și substantivul *remaniere* sunt întrebuințate cu referire la guvern („Guvernul condus de E. B. ar putea fi remaniat”); dicționarele consemnează, de altfel, și sintagma *remaniere ministerială*.

Trebuie să adăugăm că, în formule tehnice, *remanierea* poate numi și modificări, spre ameliorare, în ceea ce privește structuri anatomice sau în materie de construcții; sunt transparente, în această direcție, formulele (luate de pe internet) *remaniere osoasă* ori *remanierea sudurii*.

Neconcordanța semantică se ivește atunci când (însă, mai ales în presă), cuvintele în discuție se referă la miniștri: „X și Y trebuie remaniați de urgență” (afirmație atribuită unui deputat); „Ministrul Transporturilor, R. B., a declarat, joi, pentru Agerpres, că nu îl interesează dacă va fi remaniat, întrucât funcția de ministru nu este eternă”; „Ministrul Educației, D. F., a declarat vineri, la Târgoviște, că nu este îngrijorat de posibilitatea de a fi remaniat” (destăinuiri ale unor membri ai guvernului) etc.

Dacă ținem seama de sensul de bază al verbului (a) *remania* și încercăm să-l proiectăm în textele citate anterior, putem fi uluiți gândindu-ne că X și Y ar putea fi... modificați de urgență, că R. B. și D. F., oficiali, dar totuși *persoane*, nu sunt interesați sau îngrijorați de posibilitatea de a fi modificați, de eventualitatea de a li se aduce îmbunătățiri în structura intimă, eventual pentru a corespunde cerințelor momentului. Iată și întrebuințarea greșită a adjectivului corespunzător; dacă este corectă sintagma *guvern remaniabil*, nu același lucru se poate spune de construcția, chiar ironică, de pe blogul unui important om politic: „Eu cred că N. N. este mai curând *remaniabil* decât *lustrabil*”.

Prezintă interes faptul că o mai veche probă privind devierea semnificației verbului în discuție se referă chiar la limbajul din lumea presei; iată, după DLR 1975, atestarea, efemeră, din romanul *Calea Victoriei*, al lui Cezar Petrescu (este vorba de întrebarea pe care i-o pune patronul unui jurnalist, în redacția ziarului la care acesta lucra): „Tu ai dat reportajul cu remanierea lui Goancea de la Domenii?”.

De ce *remaniere*? Probabil pentru că... sună mai bine decât *demitere*, *destituire*, sau chiar decât *îndepărtare*. *Mazilire* ar fi denumirea mai colorată (însă proprie!). Termenul a apărut în presă pentru funcții mai mici (preluăm

grafia textelor de pe internet): „A început o campanie de «mazilire» a instructorilor auto independenți”; „Mazilire la Finante - Schimbarile facute inca de la sfarsitul lunii februarie au facut curatenie in cei aproape 70 de finantisti cu posturi de conducere, angajati care nu indeplineau cerintele ocuparii unui post de sef”; „Daniela Dragomir a scapat de «mazilire»” [director juridic la „Oil Terminal”].

Verbul (a) *remania*, folosit inadecvat în contexte de tipul celor citate mai sus, este analizat de Rodica Zafiu sub semnul extinderii sensului, printr-o superficială echivalare cu (a) *înlocui*, (a) *schimba*, încălcându-se o restricție de combinare conform căreia obiectul direct al neologismului „trebuie să fie un substantiv cu sensul «întreg cu părți componente»” (Zafiu 2007: 155).

2. Extensia eufemismului politic subversiv de legitimare în domeniul limbajului juridico-administrativ

2.1. Eutanasiere: *eutanasierea comunitarilor*. Dacă până nu demult dicționarele limbii române, chiar cele speciale, de neologisme, se mulțumeau să consemneze pentru termenul *eutanasiere* doar un sens de bază, „moarte ușoară, fără dureri”, în cele mai noi lucrurile s-au clarificat: cuvântul înseamnă și „provocarea de către medic a morții unui bolnav incurabil, pentru a-i curma suferințele”, ba chiar, de strictă actualitate, „sacrificare [!], prin procedee rapide, nedureroase, a animalelor bolnave”.

În ultimii ani, interese sociale din sfera urbanului au promovat, în discursul public, verbul (a) *eutanasia*, recurgându-se la un cuvânt... liniștitor spre a numi omorârea (suprimarea!) civilizată a câinilor „comunitari” (altă „îndulcire” recentă; pe vremuri li se spunea și lor „pripășiți”, apoi „vagabonzi”, în concurență cu brevetarea ironică a unei rase: „maidanezi”). Iar, de la verb, avem infinitivul lung, *eutanasiere* (scris și cu *th*).

Pragmatica lingvistică strict contemporană este, în speță, efectul îmblânzirii moravurilor sociale. Atunci când româna a împrumutat cuvântul din franceză, *euthanasie* însemna deja moartea fără suferință a unei ființe umane, provocată de medic, cu asumarea responsabilității actului, prin administrarea de calmante ori stupefiante în doze toxice. S-ar părea că filozoful englez Francis Bacon ar fi utilizat primul termenul, de origine greacă, pentru a numi intervenția provocând moartea fără dureri a unui bolnav incurabil.

Dar, mergând spre origini, adică scrutând etimologia, lucrurile se complică, deoarece vechiul grecesc *euthanasía* (de la *eû* „bine – bună” și *thánatos* „moarte”) numea, conform glosei unui clasicist, lexicograful August

Scriban, „moartea frumoasă ori plăcută”, adică doar cea naturală. Prin urmare, era avută în vedere distincția față de alte tipuri de a muri: curmarea vieții impusă și pusă în aplicare silnic.

În faze vechi ale colectivităților omenești, care cunoșteau execuții publice prin decapitare, spânzurare, tragere în țeapă sau pe roată ori prin sfârtecăre, deosebirea era atent marcată. Avem dovezi și din limba română (citate după DLR 1965-1968, s.v. *moarte*). Dacă în uzul curent s-a mai păstrat doar expresia *a muri de moarte bună*, adică de moarte naturală, texte mai vechi, începând din secolul al XVII-lea până în al XVIII-lea, descriu frecvent alte ipostaze ale expierii victimelor supuse, de regulă, oprobriului public: *moarte ocărâtă* sau *moarte tristă, de ocară*. Tot așa, după expresii sinonime, se putea muri *rușinat*. Sau, și mai mult; de exemplu, scrie Neculce (*Letopiseț*, XXI) că domnitorul Mihai Racoviță, în expediția asupra unui „cuib de tâlhărit” de la Cașin, „pre carii tâlhari, pre unde i-au prins, cu *rele* și groaznice morți i-au omorât” (subl. n.).

Așadar, moartea „bună” în ceea ce privește ființele omenești era o precizare strict tehnică, cea neimplicând imixtiuni, pe când „eutanasia”, bună-bună, dar nu numai că nu prevedea (sau nu impunea) consimțământul pacientului, dar a pus grave probleme din perspectiva deontologiei profesionale a medicilor și a întâmpinat, dintotdeauna, protestele vehemente ale Bisericii. Iar conceptul și practica au primit lovitura de grație prin interesul deosebit pe care l-au stârnit în timpul celui de-al treilea Reich, sub semnul „purificării” rasei. Drept urmare și prin asociere, însuși termenul, în epoca modernă unul strict științific, a devenit simbolul unei mentalități și al unor practici mai mult decât reprobabile și condamnate.

Un fapt semnificativ: dacă, la noi, în mass-media, s-a vorbit, științificoid, despre *eutanasierea „comunitarilor”* și a „pitbullilor”, termenul a reprezentat o remarcabilă ilustrare (chiar la întâlnire componentială) a ceea ce se numește *eufemism* (la bază, gr. *eû* „bine” și *phemizo* „exprim”), adică „îndulcirea exprimării”. Pentru a evita însă orice neînțelegere, legislația recurge la precizări printr-un lanț de echivalente; astfel, într-o hotărâre (din 2002) privind contravențiile la normele sanitare veterinare, se preciza cuantumul amenzilor pentru nerespectarea reglementărilor referitoare la „sacrificarea, uciderea sau eutanasierea animalelor bolnave”.

Valurile de gripă aviară ne-au confruntat, periodic, cu un adevărat turnir sinonimic la alt nivel. După ce în comunicatele oficiale au fost utilizați doar termenii *sacrificare* și *eutanasiere*, le-a venit rândul păgubiților să facă...

lexicografie; aceștia, dar și apărătorii lor (prin declarații consemnate de presă), ne traduc fără echivoc, uneori patetic, termenii în discuție: „găinile mi le-au omorât”, păsările au fost „gătuite”, „ucise”, „masacrate bestial” etc.

Oricum, moartea „frumoasă” sau măcar „ușoară”, chiar dacă este vorba de păsări, se asociază destul de greu cu gazarea și arderea. Și chiar cu... injecția letală...

2.2. Sacrificare: *sacrificarea animalelor*

Din negura... timpului, după cum comod se spune (dar aici se și potrivește), omul a găsit în referirea la animalele sălbatice sau domesticate repere și pentru celebrarea agresivă a propriei superiorități. Pornind de la reflexele din limba românilor, oameni și ei (dar expresii asemănătoare se găsesc și în idiomurile altor europeni), prin referințe în fond ilogice și părtinitoare, dat fiind faptul că într-o lume a animalelor primează alte caracteristici și firești reacții, statutul, comportamentul sau/și manifestările lor au provocat comparații sau metafore pentru „prostie”, „supunere” sau „nesimțire”, de la invective la gratuit sarcasm (vezi presupusele reacții ale *mâței* în fața *calendarului*!).

Față de astfel de manifestări de antropocentrism, găsim, pe ici, pe colo, și palide reflexe de perversă compensație. La noi, la un anumit nivel, s-a produs o... rușinare, prin evitarea exprimării brutalității când se numește acțiunea uciderii animalelor a căror carne, de regulă, este destinată hranei. Așa stau lucrurile și în ajunul Crăciunului, de Ignat, ca și în primăvară: porcii și mieii nu se mai *taie*, Doamne ferește, ci se... *sacrifică*. Producătorii (dar și intermediarii) sunt obligați să *sacrificem* în locuri special amenajate, carnea animalelor *sacrificat* trebuie să poarte o anumită ștampilă etc.

Pe de altă parte, suntem confrunțați cu acest cuvânt și în enunțul, cu aspect tehnic, *sacrificarea păsărilor*, dar, în fond, o substituie pentru brutale realități: „omorârea găinilor”, uciderea de „rațe și găște bătate în tomberoane și asfixiate cu dioxid de carbon”, orătăanii „gazate și arse” etc.

De unde și până unde operația măcelarului (profesionist sau amator) și, acum, a echipelor sanitare, a ajuns să fie numită în românește prin verbul care, un împrumut savant din latină (*sacrificare*, cu influența fr. *sacrifier*), a numit, cu referire la religii premergătoare creștinismului, acțiunea de a aduce oameni sau animale ca jertfă divinităților?

Achiziție recentă în limba română, verbul (a) *sacrifica*, cu sensul etimonului, apare în texte în care istoricii (Pârvan, printre aceștia) descriu ritualuri ale populațiilor din antichitate. Mai veche (de la Heliade) este

utilizarea termenului prin extensie, după fr. *sacrifier*, cu valoarea de „a renunța la ceva, a părăsi, a ceda de bună voie” etc.

Pe fundalul unei admisibile reticențe de comunicare și al interferării celor două sensuri, la acest verb au apelat și oamenii de știință din alte domenii, medicul și bacteriologul Victor Babeș, de exemplu, termenul fiind adecvat în descrierea unei experiențe: „După observare timp de 6 săptămâni, animalul a fost sacrificat” (DLR 1986 s.v. *sacrifica*).

Această deviere semantică este o inovație pe terenul limbii române: în vecinătatea funcțională și spirituală a cuvintelor *sacre*, *sacré*, *sacrement*, *sacrifice*, un sens „a tăia animale (domestice) pentru consumul de carne” al verbului *sacrifier* (care a influențat semantica românescului a *sacrifica*) ar reprezenta pentru vorbitorii francezei un adevărat... *sacrilège* ! Și a putut fi, sau chiar a fost, și pentru cei ai limbii române: în *Marea enciclopedie agricolă* (I-V, București, 1937-1942) se vorbește doar de *tăierea* animalelor (cf. definiția *abatorului*: „loc anumit unde măcelarii sunt obligați a-și tăia vitele destinate consumației publice”; una dintre părțile principale era „hala de tăiere” etc.).

Prin înclinația limbii de lemn de a mima științificul, verbul a ajuns de timpuriu în discursul public comunist. În „Scânteia” din 1953, se putea citi: „Se recomandă gospodăriilor individuale țărănești... să nu sacrifice pentru carne berbecuții și batalii sub vârsta de un an” (după dicționarul citat). Ca și în alte cazuri (vezi, de exemplu, „*reașezarea* prețurilor”), terminologia acelei epoci persistă: în procesul de *abatorizare* (iată și evocarea... templului) se *sacrifică* miei, porci, viței etc. Iar în tomberoanele pe care le vedem pe ecranele televizorului, se *sacrifică* găini, rațe, găște...

2.3. Toaletare: *toaletarea porcinelor*

Dintr-un număr al unui ziar ieșean (din 25 mai 2002), am aflat că, la o inspecție de rutină a reprezentanților Direcției Sanitar-Veterinare la cantina Maternității „Cuza Vodă” din Iași, aceștia „au găsit niște carcase de carne de porc care nu arătau în cea mai bună stare”. Până aici, de observat doar că despre respectivele *carcase* nu se poate spune că ar fi *de carne* (de porc sau de alte animale), deoarece termenul, în speță, se referă tocmai la totalitatea oaselor ce alcătuiesc scheletul unui animal tăiat, mai precis toracele, inclusiv mușchii intercostali (pretext pentru a se vinde „carcasă” la măcelării).

În sfârșit, aceasta poate fi și o scăpare a vorbitorului citat de reporteră; nu știm dacă aberanta sintagmă „carcasă de carne” circula printre profesioniști, măcelarii sau bucătarii de pe la cantine, unde se gătește spre... îndestularea beneficiarilor. Iar unui șef DSV, la numirea pe post, nu i se

impune o probă de retorică. Ceea ce atrage atenția, din perspectiva funcționării discursului public, este prețioasa precizare ce urmează; amenda aplicată furnizorului este motivată astfel: „s-a constatat că nu s-a respectat procesul de *toaletare*”.

Nu este vorba de o apariție întâmplătoare, ci ne confruntăm cu terminologia oficială; astfel, într-un ordin (nr. 401, din 5 septembrie 2002) al Ministrului Agriculturii, Alimentației și Pădurilor, pentru aprobarea *Normei sanitare veterinare privind condițiile de sănătate pentru producerea și comercializarea cărnii proaspete*, putem citi: „operațiunile de sângerare, jupuire, depilare, toaletare și eviscerare trebuie să fie efectuate astfel încât să se evite orice contaminare a cărnii”, sau „toaletarea plăgii de sângerare”. Iată și una din căile pe care se difuzează acest jargon: în 2005, Ministerul Educației și Cercetării a publicat un „Auxiliar curricular pentru clasa a X-a”, în domeniul industriei alimentare; în secțiunea din *Introducere* în care este prezentată *Pregătirea animalelor pentru tăiere* citim: „Toaletarea animalului în viu: curățire mecanică și spălare”.

Propunându-ne să prezentăm și alte „toaletări”, revenim la cazul de la care am pornit. Citind textul, nu trebuie să ne... emoționăm, nu se face aluzie la vreo manevră de înfrumusețare, idee pe care ar putea-o inspira semnificația curentă a locuțiunii *a(-și) face toaleta* (sinonimă cu verbul *a toaleta*), „a se găti (spălându-se, pieptănându-se, îmbrăcându-se)”. Căci nu s-a avut în vedere „dichisirea” porcilor înainte de a fi tăiați (pardon, „sacrificați”), ci de ceea ce s-ar fi impus *după*; ne-a spus-o, prevenindu-ne rămânerea în dubiu, însuși șeful DSV: „în sensul că porcii tăiați nu au fost bine pârliti și curățați de peri”.

Încurcăturile provin din însăși evoluția cuvântului franțuzesc de la bază, ale cărui sensuri au fost preluate, o dată cu termenul, în limba română literară începând cu mijlocul secolului al XIX-lea. Numai în franceză *toilette* (diminutiv de la *toile*) a numit, inițial, o bucată de pânză (fină), așternută pe o comodă, pe care se țineau ustensilele și produsele utilizate pentru pieptănat, fardat, machiat și parfumat. În română au fost preluate celelalte semnificații, în următoarele direcții: „mobilă, prevăzută cu o oglindă”, necesară operațiunilor amintite (cu reducerea, la autohtoni, ca nume pentru o simplă oglindă); „cabinet de toaletă” și, eufemistic, „W.C.” (cu reducerea, la noi, la țară, la „toaleta” din fundul grădinii) sau „piesele de îmbrăcăminte și obiectele de podoabă, pentru o anumită ocazie”.

În franceză, un verb *toiletter* este relativ nou (dicționare din secolul al XIX-lea nu îl înregistrau) și se folosește, familiar, cu sensul „a face toaleta cuiva”, dar, referința este, de regulă, și la animalele de casă (câini, pisici), vizând întreținerea blănii acestora (există chiar subst. *toiletteur*, -euse, numind pe cel /deobicei cea/ care *toaletează* blana unui astfel de animal (în special a câinilor). Dar, atenție, operația privește ființe vii și, probabil după contexte mai mult sau mai puțin tehnice din aceeași limbă (aspect asupra căruia nu insistăm), s-a ajuns, la noi, să se spună că se face toaleta unui pacient pregătit pentru o operație chirurgicală (de exemplu, de extirpare a apendicelui), sau, ceva mai demult, a unui condamnat, în vederea execuției, supunându-l îmbăierii, tunzându-l și schimbându-i veșmintele.

Prin urmare, după aspectele trecute în revistă mai sus, este de admis că acțiuni de îngrijire a corpului omenesc și a unor animale *vii* pot fi numite prin (a) *toaleta* și (a) *face toaleta*. Șocul ni-l produce extensia, prin folosirea unui infinitiv lung, substantivat, cu aplicație la pârlirea porcului tăiat, la spălarea cu apă caldă și la frecarea epidermei acestuia, cu peria de podele (pentru ca să ne putem apropia de șorici!). Operația se numește, popular, *grijirea* porcului și ne întrebăm dacă francezii, fără intenția de glumă, i-ar zice *toiletage*?!

Am anunțat că, recent, în limba română, *toaletarea* se referă și la alte... realități. Faptul a fost semnalat și discutat de prof. Tatiana Slama-Cazacu, într-un articol intitulat *Batjocorirea copacilor: toaletare* (în „Tribuna învățământului”, nr. 853, 19-25 iunie 2006); în domeniu, *toaletare* înseamnă „păstrare a coronamentului de minimum două treimi, pe diametrul de 3-6 m. Pe ton ironic (dat fiind că, în realitate, prin curățiri abuzive ale coroanei, copacii sunt desfigurați), se atrage atenția asupra plurisemantismului cuvântului în limba franceză: față de utilizarea în discuție, sunt enumerate, după Larousse și Robert, aplicații contextuale referitoare la „îngrijiri ale căteilor sau pisicilor”, „prelucrări în vederea obținerii vinului”, „ambianțe funerare”, „pregătiri pentru operații pe om”.

Este vorba, iarăși, de un model pus în circulație de autorități: cu această utilizare, subst. *toaletare* se găsește, de exemplu, în texte emise de Direcția de Agricultură și Dezvoltare Rurală (dar pornind, probabil, de la engleză), și este preluată în oferte de servicii din partea unor firme; un exemplu: o firmă oferă „servicii de tăiere, toaletarea arborilor, arbuștilor, garduri vii” (sic). Și iată și un comentariu, pur lingvistic, de pe blog:

„Mă întreb dacă merge «toaletarea copacilor». Din explicațiile în engleză, *tree surgery* se referă și la tratarea bolilor, consolidarea trunchiului, prin acoperirea cavităților cu anumite substanțe etc., pe când toaletarea copacilor am senzația că se referă doar la tăierea crengilor uscate” ([/www.proz.com/kudoz/](http://www.proz.com/kudoz/)).

Dar terminologia noastră tehnico-administrativă are pudibonderiile și finețurile ei, ca și în situațiile în care nu se vorbește de tăierea porcilor și a mieilor, ci de *sacrificarea* lor. Și, tot așa, de *euthanasierea* maidanezilor.

3. Eufemismul subversiv de legitimare în discursul publicistic și publicitar

Etnobotanice: *plante etnobotanice*

Este măcar un caz de *pleonasm* (așadar greșeală de exprimare ce constă în folosirea alăturată a două cuvinte ce exprimă aceeași idee) care a atras destul de puțin atenția în discuțiile publice cu privire la comercializarea plantelor și substanțelor halucinogene. În primul rând, trebuie să subliniem faptul că există mai mulți termeni în al căror corp fonetic descoperim elementul de compunere *etno*-. Deoarece principala semnificație a acestuia este „(referitor la) popor”, vom înțelege ușor că *etnografia* clasifică popoarele lumii și, printre altele, se ocupă cu studiul evoluției culturii lor materiale și spirituale, *etnomuzicologia* cercetează în special culturile muzicale de tip arhaic ale diferitelor popoare, *etnolingvistica* are ca obiect de studiu relația dintre limbă și o anumită societate, *etnopsihologia* este o ramură a antropologiei care studiază viața unui popor în raport cu însușirile lui psihologice. Și tot așa, în dicționare găsim explicații comparabile și pentru *etnopedagogie*, *etnosociologie* etc. În cazul de la care am pornit, existența și noima unui compus *etnobotanică* nu pot fi luate în considerație în nici un fel: *etnobotanica* este disciplina care se ocupă cu adunarea și studierea denumirilor populare *de plante*, pe baza cărora se alcătuiește nomenclatura populară botanică. De exemplu, adjectivul corespunzător îl întâlnim în titulatura unor lucrări de specialitate; cităm doar două: *Dicționar etnobotanic*, al lui Al. Borza (1968), subintitulat „cuprinzând denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România”, respectiv *Enciclopedie de etnobotanică românească* (vol. I, 1979), al cărei autor este Valer Butură. Printre plantele descrise în aceste lucrări lexicografice figurează și cele numite popular *barba ursului*, *coada șoricelului*, *ochiul boului*, *traista ciobanului* etc.

Așadar, date fiind informațiile trecute în revistă, în sintagma de care ne ocupăm, este greșită asocierea adjectivului *etnobotanice* cu substantivul

plante, deoarece plantele nu pot aparține decât botanicii (aceasta fiind știința care se ocupă chiar de studiul plantelor), iar formantul *etno*- nu trimite la ceva... exotic (punct de plecare pentru sintagma respectivă în discursul publicitar), ci la plantele specifice unui anumit spațiu geografic, iar un lexicon etnobotanic înregistrează terminologia populară dintr-o limbă anume. Date fiind legăturile prezentate, sintagma *plante etnobotanice* este tot atât de nepotrivită ca și aceea, pe care o construim în folosul exemplificării, de *animale* (*etno*) *zoologice*, întrucât zoologia studiază animalele!

Această enormitate lingvistică a fost sesizată de unii vorbitori; iată reacții postate pe internet: „Foaie verde etnobotanică [Posted by adriangagiu în Parerea mea. Tag-uri: Codex Alimentarius, droguri, plante etnobotanice, UE. Lasă un comentariu] Guvernul a interzis ceea ce mulți imbecili, inclusiv de la știri, denumesc drept «plantele etnobotanice». «Plante botanice» sună ca din gura unor animale zoologice. În fine, nu e prima și nici ultima dovadă de agramatism, incultură și neprofesionalism a *presarilor* care se imită unii pe alții papagalicește”; într-un text parodic, apare, de altfel, și detalierea „plante halucinogene etno-folclorice”, utilizatorii fiind chiar avertizați că „sarea de baie a fost inclusă pe lista plantelor etnobotanice interzise” (<http://www.trombon.ro/lifestyle>).

Avem convingerea că formula în discuție, să-i zicem măcar alambicată, a servit (și mai servește!) ca o „perdea”, pentru a ascunde, sub o aparență... științifică, specificul (nociv) al plantelor vândute clienților, cei care au lansat-o ori au pus-o în circulație nefiind preocupați, de fapt, nici de semnificația cuvântului *plantă*, nici de aceea a neologismului.

Oricum, deși prea puțin susținute, discuțiile din mass-media au dus, totuși, indirect, și la o concesie terminologică: în discursul public (al politicienilor și al mass-mediei), referirea s-a făcut, apoi, recent, în registru obiectiv, la „plante *halucinogene*” sau „plante *interzise*”, iar eufemistic, așadar tot cu scopul de a masca realitatea, a apărut sintagma „*produse etnobotanice*”.

În sfârșit, menționăm faptul că, tot sub semnul recurgerii la eufemism, termenul a fost discutat și de Rodica Zafiu, într-un articol intitulat *Etnobotanice*, publicat la rubrica „Păcatele limbii” din „România literară” (nr. 17, 14 mai 2010). Autoarea consideră că termenul *etnobotanic* și sintagmele care îl conțin au fost împrumutate în română din alte limbi (engl. *ethnoplants*, *ethno-botanicals*; fr. *ethnobotaniques*). De pe internet, Rodica Zafiu a extras un număr de exemple chiar pentru structura pleonastică, *ethnobotanical plants*, *plantes ethnobotaniques* etc., dar în paginile anglofone sunt prezenți mai ales termenii *ethnoplants* și *ethnobotanicals*. Sunt semnalate exemple cu adjectivul substantivat (*etnobotanice*)

și în texte românești, substantivarea reprezentând, de fapt, o modalitate de a evita pleonasmul.

III. Concluzii

1. Pentru a ilustra, explicit, modul în care discursul autorității instituționalizate recurge la eufemismul subversiv de legitimare, cităm folosirea, recentă, a substantivului *desființare*, descoperit în titlul unui articol semnat de Andrei Pippidi, care pornește de la o inscripție stradală din București: „*Desființare de construcție*” (cf. „Dilema veche”, VII, nr. 345, 23-29 septembrie 2010, p. 6). Se comentează faptul că autoritățile au dat „autorizație pentru desființare de construcție” pentru o casă boierească din secolul al XIX-lea fără consultarea Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice. După ce, tehnoredacțional, primul cuvânt din titlu a fost evidențiat grafic, în text se fac echivalări ale acestuia prin termenii *demolare* („Rapiditatea demolării nu este totdeauna garanția că o clădire nouă i se va substitui celeilalte”) sau *dărâmare* („... după dărâmare, lucrările se opresc”). Conform DLR 2006 (I, partea a 4-a, *deja - reținere*), verbul (a) *desființa*, are, de regulă, drept complement direct nume de realități care, într-un fel sau altul, *ființează*, societăți, instituții sau „exploatare” (cf. II.1.1); sunt citate enunțuri în care complementul este un substantiv concret (condică, biserică) sau abstract (abuzul, „răul”, drepturi, datini), situații în care sunt indicate ca sinonime verbele (a) *distruge*, (a) *nimici*, (a) *prăpădi*; în destul de multe cazuri, obiectele desființării îl reprezintă chiar diferite construcții (poduri, grilajuri); pe de altă parte, printre sinonimele substantivului *desființare* se află și *suprimare*, *distrugere*, *nimicire*.

Când, în 1991, s-a emis o lege privitoare la construcții, inclusiv la... dispariția unora, dintre toți termenii enumerați mai sus s-a recurs la un cuvânt neutru, *desființare*; a *demola*, *demolare*, care reprezintă termenii strict tehnici în specialitate, erau puternic marcați negativ de epoca demolării ceaușiste a bisericilor, ca și a numeroase clădiri cu valoare istorică din București și din diferite alte orașe.

Iată formulări din textul juridic citat: „LEGE nr. 50 din 29 iulie 1991 – privind autorizarea executării construcțiilor și unele măsuri pentru realizarea locuințelor”; „CAPITOLUL I. Autorizarea executării sau desființării construcțiilor”; „Art. 9. Desființarea construcțiilor și amenajărilor prevăzute la art. 3 se face pe baza autorizației de desființare obținută, în prealabil, eliberată de primari, de primarul general al municipiului București sau de către delegațiile permanente ale consiliilor județene, după caz”.

Fără îndoială, în comparație cu termenii discutați anterior, *desființare*, lansat în 1991 ca echivalent pentru *demolare*, este mai puțin reprobabil: într-un fel, s-a încercat, chiar dacă stângaci, evitarea amintirii ororilor unui regim. Totuși, perspectiva „Political Correctness” ne confruntă cu ipostaza tentativei de spălare a memoriei.

2. În procesul de acceptare, de răspândire și de impunere, adesea inconștientă, a unor rezultate ale eufemizării subversive de legitimare rolul presei este decisiv. Revenind la seninătatea unor formulări din planul teoriei limbii (cf. I. 1), constatăm că, prin repetiție neamendată, acesta este mediul propice pentru translarea unei anumite cunoașteri – să-i zicem „expresive”, conjuncturale, în codificare la nivelul cunoașterii idiomatice, ceea ce înseamnă, de fapt, introducerea în uz a unor distorsiuni lexico-semantice subversive.

Surprinzător este faptul că mass-media, ca putere asumată, pe post de avocat al poporului (ne putem referi măcar la o parte a presei și a audiovizualului), în general critică, dacă nu chiar virulentă la adresa oficialității, intră în jocul discursului puterii și acreditează folosirea voit obiectivată, în situațiile de comunicare la care ne-am referit, a unor termeni cum sunt *exploatație* (înlocuindu-l pe *exploatare*), *remaniere*, *eutanasiere*, *sacrificare* etc.

Nu este de prisos să menționăm faptul că, în fond, nu ne confruntăm cu o meteahnă a jurnalisticii contemporane autohtone. Căci, atunci, ar fi fost inutile recomandările pe care un specialist al domeniului, John Randall, într-un notoriu „ghid practic pentru presa scrisă” (*The Universal Journalist*, 1996, tradusă și în limba română), le făcea jurnaliștilor de oriunde. Folosirea eufemismelor este numită de acesta, ironic, „enigmatizarea” textului, fenomen care se produce, mai întâi, datorită acceptării frazelor „tehnice” la care recurg interlocutorii din domeniile economiei sau din administrație pentru a camufla realitatea:

„O linie aeriană va vorbi despre «un flux scăzut de călători» când realitatea e că lumea nu prea vrea să zboare cu avioanele sale. Un fond de investiții poate da o declarație despre un «neajuns legat de exportul net de lichidități », vrând să spună de fapt că investitorii i-au lăsat în cele din urmă baltă și își retrag toți banii”. Tot așa, în comunicate ale purtătorilor de cuvânt ai armatei este înlocuit termenul bombardament prin «suport militar aerian», iar comunicatele despre un accident în industria energetică nucleară cuprind expresii cum ar fi „evoluție anormală”, „dispersare de energie” etc. (Randall 1998: 68-69).

După autorul citat, dacă „oficialitățile folosesc fraze ridicole”, preluarea lor de către jurnalist îl pune pe acesta într-o postură măcar falsă, atunci când încearcă să treacă drept un „specialist” ori să lase aparența că scrie pentru specialiști (ca formă de elitism), eufemismele reprezentând o „formă de înșelătorie lingvistică ce se întâlnește mai ales acolo unde proliferază specialiștii în relații publice”:

„Purtători de cuvânt ai unor importante companii spun că «operațiunea» (firma) lor trece prin «dificultăți temporare de flux financiar» (nu mai are bani), ca urmare a unor «probleme de poziționare pe piață» (oamenii nu le mai cumpără produsele), astfel încât se preconizează o «distribuție mai rațională a forței de muncă» (unii angajați vor fi dați afară). Oficialități guvernamentale vorbesc de «facilități corecționale», când e vorba de fapt de închisori, și de «un dezechilibru între cerere și ofertă în segmentul unităților gospodărești», când ceea ce vor să spună este că există o lipsă de locuințe” (*ibidem*, p. 141); un sfat al autorului pentru jurnaliști duce lucrurile spre... semantică: „Nu-i lăsați să vă «aburească»”; „Întrebați care este semnificația termenilor”; *ibidem*, p. 68-69).

3. În studiul *Limbaaj și politică*, publicat pentru prima dată în *El lenguaje politico* (ed. Manuel Alvar, 1987), Eugeniu Coșeriu a întreprins o cuprinzătoare analiză, din perspectiva filozofiei și teoriei limbii, a relației dintre cele două realități, urmărind, în ceea ce privește *limbajul politic*, trei ipostaze de abordare: a) ca *lexic politic*; este vorba de terminologia referitoare la noțiunile și instituțiile politice, domeniu ce nu prezintă din punct de vedere lingvistic nimic specific; b) ca *uz lingvistic* determinat de atitudini și ideologii politice, cu referire la sensurile speciale atribuite de regimurile politice, în special de cele „autoritare”, unor termeni obișnuiți din limbă, fără a fi vorba de *limbaje speciale*; exemplificări cu privire la utilizarea, în discursul politic al regimului nazist, a unor cuvinte cărora li s-au inculcat semnificații ale ideologiei rasiste, cum ar fi *Blut* ‘sânge’ și *Boden* ‘pământ’ (frecvent, cei doi termeni apăreau împreună: „Blut und Boden”); c) ca *utilizare a limbajului* în „discursuri” sau „texte” politice.

Identificând trăsăturile lingvistice proprii acestor „discursuri”, analiza lui Eugeniu Coșeriu se referă la finalitatea textelor din acest domeniu, exprimată de funcția „de apel” a limbajului (după Bühler), concentrată asupra receptorului, care este influențat să acționeze într-un anumit mod sau să adopte o anumită atitudine. Procedeele utilizate pot fi „simpla «ascundere a gândirii»”, dar și „falsificarea intenționată a lucrurilor”, adică „lipsa adevărului, dar cu aparența de a-l spune fie fără posibilitatea de verificare a

celor spuse, fie folosindu-se de posibilitatea ca cele spuse să fie interpretate și în alt mod, într-un sens «inocent», ceea îi este propriu insinuării” (Coșeriu 2002: 23-24).

Acest tip de influențare a receptorului spre o anumită atitudine prin folosirea cuvintelor într-un sens mai mult sau mai puțin „inocent” reprezintă esența „eufemismului subversiv de legitimare”, propriu limbajului politic și translat, în diferite grade și cu diferite nuanțe, în limbajul juridico-administrativ și în cel al publicității.

SURSE:

ALR II. Suplement = *Atlasul lingvistic român II*, vol. I, *Suplement. Termeni considerați obsceni*, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1942.

NALR. Banat = *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni*. Banat, Editura Academiei Române, București; vol. II: 1997; vol. III: 1998.

THE EUPHEMISM FROM THE PERSPECTIVE OF FUNCTIONAL LANGUAGES

Abstract: One of the challenges of analysing public discourse from a pragmatic perspective is that of the relationship between neologism and linguistic policies. The analysis of the neologism as a euphemism represents a general stylistic problem, which can apply to this type of loan, but the process must be evaluated from other perspectives, too: besides the intention to avoid trivial words, the euphemism is also an effect of the social and religious taboo. This approach deals with the question of the pragmatics of communication or of the linguistics of the text, a Coserian concept in which the investigation has as its objective particular situations of discourse. From this perspective, the general effects of using a certain meaning of a word tend to transform the results of expressive knowledge into codification at the level of idiomatic knowledge.

Keywords: *public discourse, pragmatic, neologism, linguistic policies, euphemism.*

[Prima versiune a lucrării cu titlul *Eufemisme din perspectiva limbajelor funcționale* a fost publicată în revista „Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați”, Fascicula XXIV „Lexic comun / Lexic specializat”, An III, nr. 2 (4), 2010, p. 79-101 (Actele conferinței internaționale *Lexic comun / Lexic specializat*, ediția a III-a, cu tema *Neologie și politici lingvistice*, Galați, 8-9 septembrie 2010)]